

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2012 BIRŽELIO 2 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 22 (65)

POEZIJOS PAVASARIO ATODANGOS

„Pasaulis baigias, todėl reikia rašyti eilėraščius“, – tokia buvo šių metų Poezijos pavasario tema. Ar motyvas. O gal – potekstė. Kurios šiandieną jau daug kas skaityti nebemoka, nes nebelaiko reikšminga. Šiaip ar taip, šios poeto Aido Marčėno eilutės, susipindamos su nūdienos realijomis, savaip liudija žodžio tvermę ir gyvybę. Liudija ir tai, kad, kažkam pasibaigus, kažkas prasideda.

Taigi jeigu žodžiai miršta – žodžiai gali ir atgimti.

Siemetiniame „Poezijos pavasario“ almanache įsidėmėtinios ir poeto Donaldo Kajoko eilutės apie apokaliptinius metus: juos suprasti gali kaip nori, bet viena iš graikiško žodžio *apocalypsis* reikšmių yra *atidengimas*. Man asmeniškai šie metai tikrai yra *atidengimo* metai. Tokių lyg ir pobaisių, lyg ir netikėtų – ir žmonių, ir įvykių atžvilgiu. Bet turbūt taip ir turi būti – *atidengimai* nėra atsargiai pateikiami „švelniųjų psichoanalitikų“ būrelio, kad, gink Dieve, ko nors „netraumuotų“. Jie ištinka netikėtai. Ir negailėstingai.

O apie „traumas“ – Belzebubai, koks nuostabus žodis, sakė C. S. Lewiso „Kipšo laiškų“ personažas Paralius. Nuostabus galbūt dėl to, kad juo remdamasis, gali nieko nepasakyti. Pavyzdžiui, jau ne kartą girdėjau frazę: „Traumuotas sovietmečio patirties“. Bandžiau įsivaizduoti tokį žmogų, tai nebuvo sunku, nes vaikystėje (sovietmečiu) nukritau nuo dviračio ir taip siaubingai pasitempiau kojos raiščius, kad žodžiai „sovietmečio traumos“ manęs niekada nepalieka abejingos. Bet prelegentai paprastai omeny turi ką kita – ką, nesuprantu. Nes žmogus yra dvasinė būtybė ir dvasiniai įvykiai, neretai skausmingi, jį ištinka ir kapitalizmo, ir demokratijos, ir totalitarizmo, ir netgi, nors tai ir sunku įsivaizduoti, viduramžiais ir Apšvietos amžiuje, šiuolaikinėje kultūroje paverstais kostiuminėmis melodramomis. Bet kodėl dvasiniai įvykiai taip fiziologizuoti – iki medicininio termino *trauma* – aš nesuvoikiu. Gal tai reikštų kažkokio *naujo žmogaus*, apsivaliusio nuo poreikio būti ištinkamu tokių įvykių, gimimą?.. Ar tuo reiktų džiaugtis?..

Gal geriau suvokti, kad sovietmetis nėra *trauma*, o tiesiog toks laikmetis. Jo metu būta ir daug laisvų žmonių. Ir netgi laimingų. Mano vaikystė buvo tiesiog persmelkta kvapą užimančių laimės akimirkų. Nesakau, kad nebuvo ir siaubo. Užtat šiandien kur kas daugiau pavergtųjų. Reiškiančių neapykantą laisvei, nes laisvė visados įpareigoja ne tik būti atsakingu, mąstančiu, ne-manipuliuojamu, bet ir nekaltinti kitų dėl savo nesėkmių. Laisvo žmogaus jo gyvenimo patirtis *netraumuoja* – patirtimi jis išbandomas.

Daugelis įvykių šiandien – atodangos, išbandymai. Anot klasiko Juozo Erlicko, patikrinimas, koks tu esi, ar verta su tavimi eiti į žvalgybą ar kooperatyvą steigti. Ar iš tiesų mokomės iš savo klaidų – juk dabar madinga tai teigti. Madinga rasti, anot vienos eseistės, savo santykį su tiesa.

Tai juk ir yra dvasinis įvykis – toji, anot Filologinio pragaro padalinio iš C. S. Lewiso „Kipšo laiškų“, *trauma*. Bet kaipgi su tiesa, kai ji tampa nuožmi, negailėstinga, kai nebelieka meilės, tikėjimo ir vilties?.. Gal ji jau nebe išbando žmogų, o jį žaloja?..

Koks puikus ir koks siaubingas pasaulis, kokia stipri žodžio galia, kokia ji išmintinga – net tada, kai prakeikiama iš neapykantos, nekaltasis lieka tyras, nes prakeikimo žodžiai lyg žarijos grįžta ant prakeikėjo galvos.

Tai irgi viena iš Poezijos pavasario atodangų.

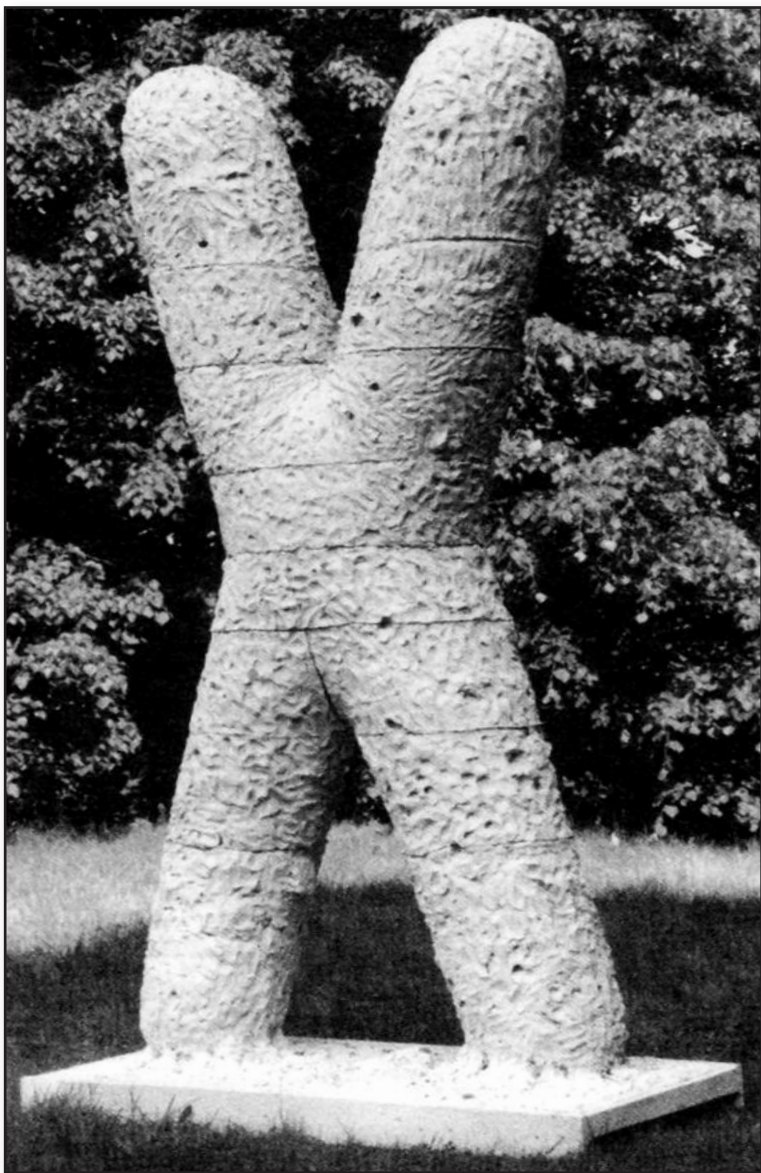
Barbora Pelėdaitė

Paulius Norvila

Kitame numeryje:

- A. E. Sennas: gyvenimas po Lietuvos ženklų
- S. Vėlavičienės knyga „Draustosios spaudos pėdsakais“
- J. Ivanauskienė. B. Brazdžionis ir jo darbai Maironiui

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

R. Jakimavičius. Skaičiuotė (fragmentas). 1998, molis

JIE NESIGINČIJA

*jie nesiginčija, nesibara, tiesiog
atvirsta žmonėmis skirtingų rasių,
susikalba ženklais, kurie myriop
pasiunčia tylą ir išgano dvasią*

*išsklaido mitą, kad nėra taikos,
ir laukiančius prie tunelio angos
po vieną švelniai pastumia į priekį*

*išnyksta greitai, nepastebimai,
tarytum sugalvojai visa tai,
kol trim kalbom bandei susikalbėti.*

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Barbora Pelėdaitė. Poezijos pavasario atodangos
- 2-as psl. S. Abromavičius. Pavojų okupantams kėlė mergaitė
- 3-as psl. Audronė Girdzijauskaitė. Primadonų Noros
- 4-as psl. Pranas Visvydas. Malonumo instinkto vingrumas
- 5-as psl. Rožė Šomkaitė. Vietoj testamentų
- 6-as psl. Eugenijus Ignatavičius. Juozapėlis (IX)
- 7-as psl. R. Kriaučiūnas. Enciklopedija Lietuvai ir Pasauliui

PAVOJŲ OKUPANTAMS KĖLĖ PENKIAMETĖ MERGAITĖ

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Mūsų pasakojimuose apie tremtį ši istorija ypatinga tuo, kad jos herojė Gražina, jau Lietuvai iškovojus nepriklausomybę, Ypatingajame archyve Vilniuje šeimos tremties byloje rado baisų, absurdišką dokumentą: ją, penkerių metų vaiką, kartu su tėveliais buvo apkaltinę kaip socialiai pavojingą elementą! Vėliau, aišku, reabilitavo kaip nekaltai nukentėjusiąją. Iš jos buvo atimta normali vaikystė, suluošintas gyvenimas... Ir – dokumentėlis po to pragaro, kad buvo nekalta. Kažkokie protu nesuvokiami dalykai. Tokią vaikystės dalį teko išgyventi pokario kartai Lietuvoje.

Ir dar vienas aspektas. Gražinos Gineikytės-Gerulskienės pasakojimą papildys prasmingos tėvelių, močiutės ir jos pačios prieškario nuotraukos, iš kurių gražiais veidais, tyromis sielomis, jusdami savo žmogiškąją vertę žvelgs žmonės, kuriuos okupantai laikys savo priešais gal ir dėl šių išvardintų savybių. Jie suprato, kad nei Gineikiai, nei jų vaikai netarnaus okupantams dėl skanesnio karnio, o tokie žmonės užkariautojams visada pavojingi.

„Mūsų tėvelis – Lietuvos kariuomenės karinių techninių dalinių kapitonas, Vytauto Didžiojo universiteto Chemijos techninio fakulteto diplomantas, mama – farmacininkė, ir aš, mažametė jų dukterė, 1941 metų birželio 14 dieną buvome ištremti iš Kauno, – šiandien su nuoskauda sako šiaip visada linksma ir savimi pasitikinti, Kaune gyvenanti Gražina Gineikytė-Gerulskienė. – Tėvelį nuo mūsų atskyrė Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje ir su daugeliu kitų Lietuvos patriotų – šviesuomene, inteligentija – gyvuliniuose vagonuose išvežė į tolimą Sibirą – Sverdlovsko srities Gario miesto lagerius. Mudvi su mama iškeliavome į tremtį Altajaus krašto Kamenį prie Obės.”

KGB 1941 06 10 nutarime Juozo Gineikio arešto priežastimi nurodo tai, kad jis buvo provokiškos, kontrrevoliucinės voldemarininkų organizacijos ir studentų korporacijos narys, o Vanda Gineikienė – farmacininkė, dirba farmacijos sandėlyje.

Juozas Gineikis dėl bado, šalčio, nepakeliamai sunkaus miško ruošos darbo, nuolatinių tardymų ir kankinimų nesulaukė išlaisvinimo dienos. Sakoma, kai į Gario lagerį atvežė lietuvių, lagerio *politikas* iš karto paskelbė žiaurų nuosprendį: „Jūs nesvajokit pamatyti savo tėvynės, jus atvežė čia sunaikinti. Matot aplink medžių kelmus? Tai po kiekvienu kelmu gulės jūsų galva.” Jis žuvo lageryje be teismo 1942 metų balandžio 2 dieną. Tačiau to neužteko. 1942 metų liepos 1 dieną *troika* jį nuteisė 10 metų kalėti. Vėliau buvo nuosprendis sušaudyti. Betgi sušaudyti jau nebebuvo ko...

Vėliau tame lageryje kaliniai-karininkai buvo įkūrę slapta Lietuvių gelbėjimo komitetą (LGK), tačiau atsirado išdavikų ir greitai organizacija buvo likviduota, o jos nariai, reiškę priešišumą ir neapykantą sovietų valdžiai, sušaudyti. Taip žuvo Nepriklausomybės Akto signataras Pranas Dovydaitis, Valstybės tarybos narys Vladas Černeckis, 1924 metais Vidaus reikalų ministru buvęs Antanas Endziulaitis, *Lotynų-lietuvių kalbų žodyno* sudarytojas, 1939–1940 metais Švietimo ministru buvęs Konstantinas Jokantas, 1938–1940 metais Valstybės tarybos pirmininko pirmuoju pavaduotoju buvęs Jonas Sutkus, 1925 metais Vidaus reikalų ministru buvęs Zigmas Starkus ir daug kitų. Tame lageryje 1949 metais iš 2 000 kalintųjų išliko tik 22! Vėliau, 1956 metais, visus sušaudytuosius ir grįžusiuosius reabilitavo Rygos karinis tribunolas, bet žuvusieji to nesužinojo.

Vanda Gineikienė dirbo tarybiniame ūkyje „Borovoj“, tačiau po pusantro mėnesio, tai yra 1941 metų vasaros pabaigoje, buvo apkaltinta „sabotažu“. Atseit, nuolat reiškė nepasitenkinimą esama sovietine santvarka bei gyrė gyvenimą buržuazinėje Lietuvoje. Kaltinta suorganizavus tremtines neišeiti į darbą, tad KGB darbuotojų buvo suminta ir išvežta į lagerį. Prasidėjo jos kelias iš lagerio į lagerį, vis pridedant bausmės metų. Kartą – už atsisakymą paliudyti prieš nepaklusnią kalinę mokytoją Kuprenytę nuo Panevėžio, kurios ji niekada nematė ir nepažinojo. Buvo verbuojama ben-

Gražina Gineikytė, 1939

dradarbiauti su KGB, nepaklusus jai buvo išmušti visi dantys. Lageryuose praleido 13 metų. Daugeliui po Stalino mirties prasivėrė lagerių vartai, tačiau Vandai į Lietuvą grįžti buvo leista tik 1956 metais.

Netekusi tėvelių, Gražina Gineikytė liko be artimųjų. Tolimesnis jos pasakojimas visus mus sukrėtė.

„Likau viena. 1941 metų rugpjūčio 23 dieną mane, penkerių metų mergaitę, KGB nukreipė į Kamenio prie Obės vaikų namus Nr. 3, nutarė, kad man treji su puse metų. Ten nuvežė tėvelių pažįstama poną Požėlienę. Buvo baisi trauma, klykiau vis su balsu. Mano riksmą ji girdėjo visą gyvenimą, nes pati buvo trijų vaikų motina. Tai ji papasakojo jau po tremties, 1957 metais, kai susitikome Lietuvoje.

Taigi apgyvendino mane, ‘priešų dukterį’, rusiškuose vaikų namuose. Kalbos nesupratau nė žodžio. Kadangi nebuvo nė vieno lietuvių, per smūgius ir patyčias turėjau pradėti bendrauti rusiškai. Iš pradžių ten gyvenantys tremtiniai, inteligentų šeimos, su kuriomis mūsų tėvai bendravo Lietuvoje, dar lankė mane, atnešdavo šio tokio maisto. Tačiau KGB tikslas buvo panašius į mane nutautinti ir išauginti lojalius sovietų santvarkai, tad lankyti uždraudė.

Vaikų namuose maitino mus labai blogai. Pastoviai buvome tokie alkani, jog valgydavome mums duotą prausimosi muilą, bulvių lupenas, o vasarą – žolę. Mums skanūs buvo dobilų žiedai. Rusijos upių pakrantėse daug spygliuočių rąstų sieliams rišti. Mes su stiklo gabaliuku gramdydavome sudžiūvusius sakus ir valgydavome. Buvo baisu, kai

Lietuvos kariuomenės kapitonas Juozas Gineikis, 1939

kartą vaikai pievoje rado ir išrovė durnaropės šaknį. Pasirodo, ji saldi. Vaikai prisivalgė ir vakare, jau auklėms išėjus namo, kilo baisyus triukšmas: augintiniai tapo nevaldomi – stumdė, daužė baldus, trankėsi į sienas. Naktinė auklė iškviėtė greitąją medicinos pagalbą, nelaimėlius išvežė. Jaunų išbadėjusių vaikų organizmai buvo stipriai apnuodyti. Aš, laimei, tos šaknies nevalgiau.

Žiemos Sibire sausos ir labai šaltos. Aštuonerių metų mane leido į mokyklą. Ji buvo toli, o mūsų apavas – kiauri veltiniai ir medvilninės kojinės. Į mokyklą eidavome paeiliui, nes veltinių, kad ir kiaučių, visiems neužteko. Man mokslas sekėsi. Nežinau, kokių būdu, bet iš Gražinos Gineitytės tapau Grania Dineikaite (tokia pavardė man buvo išduotas dviejų klasių baigimo pažymėjimas).

Gyvenimas tekėjo sava vaga. Grupėje susėdę deklamavome eilėraščius, dainavome dainas ir vis garbinom ‘tėvą Staliną’. Apie šeimą neturėjau jokių žinių, ji buvo beveik išdilusi iš mano atminties. Po kurio laiko žinojom: motina – tėvynė (bet, žinoma, ne Lietuva), o tėvas – Stalinas. Atrodė, kad taip bus visada. Netikėtai, nežinia iš kur gavau nepažįstamos moters nuotrauką, adresuotą man. Iš nuotraukos į mane žiūrėjo jauna ir graži moteris baltu chalatu. Staiga lyg žaibas trenkė – pažinau savo mamą! Apie tai liudijo ir užrašas: ‘Mylimai dukrelei Gražinutei nuo mamos’. Kur gyvena mano mama ir kodėl pati neatvažiavo, man niekas nepaaiškino. Su mamos nuotrauka nesiskyrčiau nei dieną, nei naktį, bet vis dėlto kažkas sugėbė ją iš manęs pavogti. Tačiau gal po mėnesio einant su grupės pasivaikščioti, kažkuris iš vaikų rado ir man atidavė ją per pusę perplėštą. Daugiau su ja nesisiskyrčiau.

Vaikų namuose mus mokė įvairių darbų, vir-

Nukelta į 8 psl.

Močiutė Marija Snarskienė su Gražina, 1949

Primadonų Noros

AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ

Iš visų Henriko Ibseno veikalų didelio dėmesio pasaulio teatruose yra sulaukę „Lėlių namai“ (1879), taip pat vadinami „Nora“. 1925–1995 metų laikotarpiu ši pjesė įvairiuose Lietuvos teatruose pasirodo net septynis kartus. Pirmoji Norą suvaidinti ryžosi Ona Rymaitė.

Rymaitės „Nora“ 1925 metais buvo privačiai sumanyta uždarbiavimo tikslais, nes tokia privačių gastrolių praktika teatro vadovų buvo leidžiama, vėliau šis spektaklis pateko į „Mūsų teatro“ (veikuso Kaune 1926–1927 m.) repertuarą. Rymaitė parengė vaidmenį, pasirinko kelis gerus aktorius partneriais ir drąsiai žengė į sceną. Iš vienintelės mėgėjo recenzijėlės sužinome, kad Marijampolės mieste lyje vaidintas spektaklis vietomis buvo išpūdingas, kad vėluota vaidinimą pradėti, kad publika girdėjo du vaidinimus – suflerio ir artistų... Turima medžiaga rodo, kad Rymaitės „Nora“ buvo tipiškas keliaujančios trupės su įžymia artiste spektaklis, priskirtinas senojo, vadinamojo *aktorinio*, teatro pakraipai. Taigi kalbėti apie aukštesnius kolektyvinės kūrybos siekius šikart nėra pagrindo.

Kitai mūsų scenos primadonai – Monikai Mironaitei likimas lėmė du kartus suvaidinti Ibseno Norą. Kitaip tariant, dvi skirtingas Noras, skirtingos atmosferos ir skirtingo idėjinio turinio spektakliuose. Daug ką pasako vien jau spektaklių atsiradimo datos: 1942-iejį, karo metai, ir 1959-iejį – poststatalininė, į taip vadinamą „atšilimą“ linkstanti epocha. Suprantama, kad ir Noros paveikslas interpretacija negalėjo būti panaši.

Man nėra tekę matyti karo metų „Noros“, todėl šį paveikslą tenka lipdyti iš įvairiausių prisiminimų, straipsnių, pokalbių su pačia Monika Mironaite ir kitais menininkais. Mironaitė nuo pat pirmojo savo vaidmens – princesės Kukačin – turėjo ryškiai išreikštą savo temą. Kaip aktorė ji visuomet stengėsi atverti herojės vidinių jausmų pasaulį, troško mylėti, žavėtis, keistis. Jos tema – pasiaukojanti meilė ir greta – ypač svarbus iliuzijų praradimo motyvas. Šiai temai išreikšti ji mokėjo pajungti visą savo esybę, mokėjo būti moterimi prarasdama, nusivildama, atgaudama viltį. Paklausta, kas yra didžiausias kūrybos variklis, aktorė nedvejodama atsakė: „Kandė“ ir pridūrė, kad „tikras menas minta tikrų kraują“. Tuo krauju mito ir jos sukurta Nora pirmajame, Romualdo Juknevičiaus režisuotame legendiniame spektaklyje.

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – penktojo pradžioje Juknevičiaus talentas klesti. Monikai Mironaitei – 29-eri. Ji jau buvo palaidojusi vyrą ir turėjo dukrą, jau suvaidinusi per dvi dešimtis vaidmenų, tarp jų kelis Juknevičiaus spektakliuose. Pelnusi nuoširdų publikos pripažinimą. Aktorė Elena Žalinkevičaitė kalbėjo: „Monikos Nora buvo puiki – isiminė jos monologas, kai puošia eglutę, ir ypač – dramatiška tarantela. (...) Ji buvo labai graži, nors neturėjo lengvumo judesių; jos galva ir veidas – lyg kamėjos; ji kalbėjo skambiai, muzikaliai; ir mes troškom, kad po finalinio monologo sugrižtų...“. Kitokius aspektus išryškina Aldona Liobytė: „Ibseno ‘Nora’ buvo tada žmoniškumo mokykla. Laiba, trapi moterytė garbanota galvele, čiaušianti ir krykščianti kaip paukštė, vėl ta pati Monika Mironaitė, susidūrusi su gyvenimo painiavomis ir niekšybėmis, bando ieškoti išeičių. (...) Bekompromisinė Ibseno moteris, kovojanti ne už savo asmens laisvę, bet už savo teisybę, Mironaitės interpretuojama, reikalauja, kad jos teisybė būtų pripažinta.“

Lyginant kelias primadonų Noras, pirmiausia kyla poreikis suvokti, kaip pjesę interpretavo režisieriai, kokias santykių linijas brėžė tarp pagrindinių personažų. Romualdas Juknevičius, suprasdamas, kad Ibsenas nuo apibendrintų dalykų eina prie konkrečių, kuriais tarsi patvirtina didžiąsias tiesas, pirmiausia ir stengiasi sukurti tikrą gyvenimišką pasiturinčios Helmerių šeimos aplinką (jam subtiliai talkina scenografas realistas Vytautas Palaima), o paskui, per aktorius, – išreikšti vidinį pjesės ir personažų gyvenimą, išskiriant asmenybės nepakartojamumą, jos priklausymą vaizduojamai aplinkai ir sykiu – buvimą virš kasdienybės. Iš pradžių Nora absoliučiai pasitikėjo Torvaldu, ir šis ją nuoširdžiai mylėjo savo gebėjimų mylėti ribose. Bet

ilgainiui kaupėsi negera nuojauta, baimė, kad šis Helmerių namų rojus gali suirti. Ir Juknevičius prašė aktorę – Norą turėti paslaptį, nujausti pavojų, kalbėti aukštu, tarsi ne savo balsu. Ji laukė stebuklo – kad Helmeris ją supras, pateisins – iki pat galo, ir tarantela, tarsi maldavimas ir sykiu išpažintis, buvo jos, Noros, kulminacija, po kurios publika prapliupdavo plojimais, suvokusi gilų Noros dvasios lūžį. (Ekspresionistinis grimas, ekspresionistinė vaidybos maniera, ypač šokis.) Labai vertingą pastebėjimą užrašo aktorius Alfonsas Radzevičius, puikiai išanalizavęs spektaklį: „Pokalbis su Ranku atvėrė jai akis, su juo ji pasijuto lygiateisė su kitais.“ Nepaprastai svarbus pastebėjimas – va, kas buvo Rankas jos gyvenime! Ir tik po šito atradimo Nora gali suvokti, jog stebuklo nebus, Helmeris nesugebės jos poelgio suvokti, ir tada gali subręsti jos poreikis išeiti. Palikti namus, sako Mironaitė, būdavę labai sunku. Juknevičius mokėjo pasiekti jausmų sudvasinimo, jis jautė Ibseno reikalavimą apsišvarinti. Bet patoso finale nebuvo. „Sėdėdavom su Torvaldu prie stalo apšviesti iš apačios, paskui Nora likdavo viena: veidas ramus, o ašaros rieda. Ramiai pereidavau į kitą tonaciją, į kitą judesį, būseną – taip atsirasdavo suaugęs, subrendęs žmogus.“

Aukso raidėmis įrašytos Mironaitės Noros vis dėlto nebūtų buvę, jeigu greta jos scenoje nevaidentų minėtieji Henrikas Kačinskas-Helmeris, Juozas Palubinskas-Rankas, Juozas Rudzinskas – Krogstadas, sukūrę nuostabų, Juknevičiaus meilės ir atsidaavimo teatrui įkvėptą kamerinį ansamblį.

Netenka stebėtis, kad nieko panašaus nebuvo sukurta Rusų dramos teatre, nors režisierius Leonidas Lurje buvo tikrai įdomus, subtilus menininkas. „Lėlių namai“ stipriai ideologizuotame Rusų teatro repertuare atrodė kažkaip skyrium; spektaklyje vaidino skirtingo pajėgumo, skirtingų kartų aktoriai, ir Mironaitė tarp jų atrodė svetima. Dailininkas Lukackis, pasak Mironaitės, realistas be fantazijos, nesuvokdamas, kas tai yra „pasitūrinčios namai“, sukūrė prabangią, bet šaltą, nejaukią aplinką; vyrai dėvėjo juodus kostiumus ir paltus, buvo panašūs į Oscaro Wildo salonų liūtus su baltais šilkiniais šalikais ir briliantiniu žvilgančiais plaukais, o Mironaitės Noroje dingo buvęs žaismingumas, moteriškas žavesys, lyrizmas, jai čia nebuvo su kuo bendrauti, o atsirado kažkas iš „tarybinės moters“ skrynelės (ką gi, praėjo septyniolika metų nuo pirmosios Noros, aktorė jau buvo nebe pirmos jaunystės). Ir Nora buvo deklaratyvesnė, dramatiškesnė. Neatsitiktinai viena recenzentė, pasiremdama „socialistinio realizmo“ postulatais, rašo, jog Mironaitės Noros „tragedija yra ta, kad jos Nora pranašesnė už ją supančią aplinką“, kad aktorė vaidina „didelį ir šviesų žmogų, smerkiantį kapitalistinio gyvenimo purvą“. Nors pati Mironaitė jau minėtame pokalbyje sako, jog jos antroji Nora buvusi brandesnė, lengviau buvę vaidinti tragiškąsias scenas, vulgarus ideologizavimas iškreipė Ibseno „Lėlių namų“ pagrindines mintis ir nebeliko vietos Noros vidinei evoliucijai, glaudžiai susijusiai su kitais personažais...

Ruošdamasi vaidinti Norą Kauno dramos teatre, Rūta Staliliūnaitė parašė laišką Mironaitei, kuriame prašė palaiminimo. 1972 m. spalio 29 dieną gavo atsakymą: „Žinai, kai išgirstu, kad kas vaidina ‘mano’ rolę, visada smilkteli širdį. Lyg kas įlindo į mano slapčiausią dienoraštį. Ką čia „smilkteli širdį“ – žarnos verčiasi (...). Bet Tau viską jaučiu kitaip. Žinau, kad Tu nesuterši, neišprofanuosi, žinau, kad neši vaidmenį kaip sklidiną stiklą gero vyno.“ Buvo ir kiti puikūs palinkėjimai, ir lauktas palaiminimas (17). 1972 m. gruodyje įvyko „Noros“ premjera, bet Mironaitė spektaklį galėjo pamatyti tik pavasarį, kauniečiams gastroliuojant Vilniuje. O štai Staliliūnaitės prisipažinimas: „Sunku buvo dirbt, kol Mironaitės Nora gyva žmonių atmintyje. Prašiau jos palaiminimo ir sulaukiau... Bet Monika mano Noros nepriėmė visiškai. Mačiau ją sėdint su geltonų tulpių

Rūta Staliliūnaitė – Nora, 1972

puokšte, kurią ji man po spektaklio įteikė akmeniniu veidu...”. Kokia gi buvo Nora, kurios negalėjo priimti Monika Mironaitė ir, beje, daugelis vyresniosios kartos teatralų, išsaugojusių karo metų „Noros“ atminimą?

O įvyko štai kas. Nesėkmė buvo tarsi užprogramuota. Režisierė Lidija Kutuzova nepajėgė išplėtoti savojo sumanymo, nuėjo kompromisų keliu. Pasitikėdama Rūta Staliliūnaite, partneriais jai parinko vyresnės kartos aktorius (Helmerį – Antaną Gabrėną, daktarą Ranką – Leonardą Zelčių), kurie Norai galėjo tikti į tėvus. Tarp jų neatsirado ir beveik negalėjo atsirasti tų žmogiškų ryšių, kuriuos numatė ir kuriais operavo Ibsenas; Nora nemylėjo savo vyro, tik vaidino kažkokį prieštarinę jausmą, lyg koketavo su juo, kaip ir su Ranku. Tiesa, finale, scenoje po baliaus, tarp Ranko ir Noros išsibėgdavo artimo draugiškumo šviesa, o Torvaldas taip ir likdavo antipatiškas, egoistiškas, kokį jį matėme iš pat pradžių. Taigi Nora buvo pasmerkta vienatvei scenoje, o jos leitmotyvas – „stebuklo“ laukimas iš Torvaldo – kažkaip savaime persikėlė į abstraktesnę plotmę. Į stebuklo laukimą iš gyvenimo, iš ateities. Tačiau Rūtos Staliliūnaitės poveikis žiūrovams buvo stiprus ir net „dengė“ kai kuriuos spektaklio trūkumus. O dar Juliaus Andrejevo muzika išreiškė gilesnį dramatiškų likimų apibendrinimą, filosofinių Ibseno apmąstymų temą ir rūstaus norvegiškos žiemos peizažo nuotaiką. □

Monika Mironaitė – Nora H. Ibseno „Noroje“. 1942, Vilniaus miesto teatras, režisierius Romualdas Juknevičius

Malonumo instinkto vingrumas

PRANAS VISVYDAS

Tiesiog nežinau, kaip ir nuo ko pradėti. Jau kurį laiką nerangiai slidinėju prie Sigito Gedos prieš mirtį paruošto ir šiemet išleisto rinkinio „Freskos“. Ne ledokšniai verčia iš kojų, bet vietomis perdėm gliti Gedos ir iliustruotojo Romo Oranto erotika. Bet apie tai vėliau. Reikia susikaupti. Juk tai šviesios atminties poeto kūryba. Leidėjas – Lietuvos rašytojų sąjunga.

Knygoje eilėraščiai, sonetai, poemos sudėti į ciklus. Dailus atspausdinimas aiškiu šriftu. Ant aplanko viršelių surašyti visi su knygos išleidimu susiję vargai. Eilių tekstai lengvai skaitomi. O „Siksto koplyčios“ lubų meną apdainuojančiame cikle skamba giliamintis, Gedos žiningumą parodantis talentas. Jo poetinė forma susilieja su proziniais lyrizmais, kurių pobūdį taikliai nurodė profesorė Viktorija Daujotytė po jo mirties išleistoje knygoje „Tragiškasis meilės laukas“. 123 psl. skaitome: „Sigitas Geda spėjo prisisiekti būsenos, kai eilėraštis nebūtinai rašomas atskirai, jis gali išnirti iš rašymo, išsinerti iš bendresnio kalbinio mirgėjimo, mirguliavimo. Ritmas ima intensyvėti, intonacija įgyja vis aiškesnį kontūrą.“

Tad šios stilistikos (itin dažnos šiuolaikinėje pasaulio poezijoje) Gedos „Freskose“ yra apščiai. Ypač knygos dalyse: „O kada nors, kada nors“, „Trumpos poemos“ ir „Kiti eilėraščiai“. Iš man pa-

tikusių noriu paminėti eilėraščių „Upė Tėvynės“, skirtą XIX a. poetui, sukilėliui, tremtiniui Juliui Anusevičiui atminti. Jautri pradžia: „Upe Tėvynės, Tatula miela,/ Tu, kuri Juliui graudindavai sielą,/ Kur tavo pradžios? Giliai iš po žemių/ Kuo pasišviesdavai? Naktys čia ramios,/ Esi iš aukštybių ir paties dugno,/ Sraunūs verpetai dunda kaip būgnai.“ (91). Kiti patikę: „Jau į vasaros galą“ (89), „Medžiai, pražydę prieš lietų“ (85). Dainingai skamba „Erotika – nuo žalio tilto“ (93).

O ciklas „Siksto koplyčia“ sonetais nusako Mikelandželo šedevrą Vatikane. Vietomis šie sonetai turi daugiau posmų nei įprasta. Ir jų religinė prasmė čia susieta su anų laikų krikščionijos bibline žmogaus ir pasaulio sutvėrimo samprata. Yra įpinti ir žymių britų žavėjimosi šiais kūrinių motyvai. Neužmirštamas ir ilgalaikius, sunkius tapymo ant lubų vargus patyręs dailininkas Mikelanželas, nors tikslesni tyrinėtojai yra paneigę kai kuriuos jo legendinius sunkumus. Mūsų poetas užjaučia dailininką:

*Dažai iš kibirų varvėjo ant burnos ir pakaušio,
Jis gulėjo aukštiekninkas, išsikreivino stuburas,
Makaronai, svogūnas, mėsa – visas valgis ataušo,
Nežinau, kuo maitinosi kaulai, galva ir kūnas.*
(106)

Keturiolika šio ciklo sonetų, manau, neabejotinai susilauks įžvalgaus aptarimo ir gal leidinio su

Sigitas Geda. Freskos: eilėraščiai ir poemos. Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012

Mikelandželo freskų iliustracijomis. Keturiolikto soneto priešpaskutiniame posme poetas šitaip suglaudžia savo išpūdį: „Viskas buvo stipru, gaivalinga, svaigino,/ Tai galia, kuri ėjo iš kūno, iš dvasios ir vyno,/ Ir aukojamo balto ėriuko, vandens./ Bet vanduo susivijo, o šviesa viską permalė, atgaivinus“ (115). Gana sudėtingas vyksmas.

Poetas pripažįsta, kad dailininko kūrybinė galia visų pirma ėjo iš kūno, dvasios ir vyno. Norint tokiu mastu ir tokiomis sąlygomis tapyti, reikia būti fiziškai pajėgiu. O dvasia čia taiko į pačią didžiulę užsibrežto tikslo idėją – į žinojimą, supratimą, tikėjimą, menininko genialumą. Be abejo, saikingas vyno gurkšnis sustiprina polėkį. Geda savo karjeros viršūnėje jautė, kad, kaip poetas, o ypač lietuvių kalbos ir liaudies papročių žinovas, jis irgi yra kupinas menininko galios. Atseit bet koks jo sakinio „mirgėjimas“ ar „mirguliavimas“ yra poezija. Tad ir šios knygos ciklo „Roplio balsu“ seksualiniai pamokymai su liaudišku žodynu yra mūsų literatūroje išsiilgtas menas. Taip, rinkinys „Siuita Virginijai“ yra meniškas. Tačiau „Freskų“ sonetuose roplio tema pavirsta lytinio malonumo instinkto propagavimu. Pernelyg slidžiu. Kruopščiai dėstoma detali choreografija „pas deux pas“ meilei. Gal kai kam ir naudinga. Tačiau laikraštyje mūsų kultūros etikos sąlygomis to nederu cituoti. Žinoma, čia išryškėja anatomijos žodynas lietuvių kalba ir vietomis jo vulgarioji dalis. Mūsų kultūrinėje aplinkoje nedažnai tokį girdime. O su juo susipažinti suaugusiems niekad nekenks.

Atgarsis į šį Gedos intymaus eroso kupiną kūrinį bus platus ir ilgametis. Jau dabar knygos applanke Kornelijus Platelis primena: „Poezijai nėra draudžiamų temų. Ypač jeigu ją kuria talentingas poetas. Ar tai erotinės poezijos knyga? Ir taip, ir ne. Sigitas Geda tarsi sąmoningai bando užčiuopti natūralistinio vaizdavimo ribą, iki kurios dar įmanoma estetiškai perteikti tai, kuo Dievo valia užsiima vyras ir moteris, tačiau nesiekia sužadinti erotinės nuotaikos. Jis bando reabilituoti nepadoriais laikomus žodžius bei liaudiškus posakius, tačiau jais nesimėgauja.“ „Jis trykšta kūniškos meilės džiaugsmu, žaižaruoja humoru.“

Man užkliūna žodis „nesimėgauja“ ir frazė „trykšta meilės džiaugsmu“. Kaip tik šiuose Gedos meilės pamokymuose detalčiai nurodoma, kaip siekti ypatingo malonumo šiam „kūniškos meilės džiaugsmui“. Taigi malonaus mėgavimosi yra. Poetas šneka kaip žinovas. Jo nurodymai, kaip tam tikrais atvejais turi elgtis vyras ir ko siekti, netaiako į humorą. Tiesiog yra grynai erotiški. Žinoma, juose nėra nieko atgrausaus, ir pritariu Platelio pastabai, kad čia Geda „diskutuoja su pasaulio erotinės poezijos tradicija, be abejo, ne tokiu intymiu mastu išreikšta Ovidijaus, Dantės, Villono, Šekspyro kūryboje“.

Maga pridurti, kad „Freskas“ skaityti patartina tik poeziją mylintiems suaugusiems. Ar jie čia atskleis, ar neatskleis intymaus nepatirto džiaugsmo nuorodų, nesvarbu, bet susipažins su mūsų žymaus poeto galvosena. Platelio požiūriu, „tai labai reikšminga šio poeto knyga. Be šios pintinės Sigito poezijos kalnas nebūtų užbaigtas“. □

Kadras iš Andrejaus Tarkovskio filmo „Veidrodis“, 1975

Henrikas Radauskas MOTERIS PRIEŠ VEIDRODĮ

Moterie akimis kaip undinės
Ir plaukais purienų spalvos,
Pažiūrėk: spindulys paskutinis
Dreba sienoj virš tavo galvos.

Nors žinai, kad jau niekas negali
Atsitikti, žibuokles segi
Prie širdies ir dediesi vualį
Ir veidrody veidą seki.

O po veidrodį draikosi dūmas,
Tyliai šlama tamsus kambarys,
Tyliai šaukia akių mėlynumas,
Kad sugrįžtų, tačiau nesugrįš.

Tartum medžio raižytojas, laikas
Tau ant veido išraižė metus,
Tavo silpstančios rankos laikos
Už jaunystės, saldžios kaip medus.

Kai buvai devyniolikos metų,
Nenorėjai skaityti eilių:
Aklos deivės parke nemato
Spindulių, žiedų ir žolių.

O dabar, tamsumoj pasirėmus,
Savo gėstančius plaukus draikai,
Ir tik mano eilėraščių rėmuos
Dega tavo jaunystės plaukai.

Vietoj testamentu

ROŽĖ ŠOMKAITĖ

Labai džiaugiuosi sulaukusi meto, kada Lietuva prigludžia savo ištikimojo sūnaus profesoriaus Juozo Brazaičio palaikus ir su nepriklausomai valstybei deramu kilnumu pagerbia jo šviesų atminimą. Džiaugsmas yra tuo didesnis, kad J. Brazaičio palaikai sugrįžta Lietuvos žemėn 2012 metais, kurie yra paskelbti Maironio metais, kadangi Maironis J. Brazaičiui buvo išskirtinė asmenybė. Poeto kūrybą J. Brazaitis labai vertino, apie ją daug rašė spaudoje, giliai ir originaliai analizavo. Būtent apie Maironį ir jo kūrybą J. Brazaitis buvo parengęs daktarinę disertaciją, kurios rankraštis liko Lietuvoje ir iki šiol nėra atsiradęs.

Tačiau ir išeivijoje gyvendamas J. Brazaitis parašė Maironiui skirtą ne vieną platų straipsnį. Nors J. Brazaitis ir Maironis buvo gerokai skirtingos asmenybės – tiek prigimtimi, tiek socialiniu statusu, tiek kūrybine raiška – vis dėlto galima pastebėti ir tam tikrų jų panašumų. Jie žymi šių ryškių asmenybių santykį su jų gyvenamojo meto visuomenėmis. Ir tas santykis ne visuomet būdavo jiems abiem palankus.

J. Brazaitis pastebi, kad jau ankstyvuojų kūrybos laikotarpiu Maironis ne visų skaitytojų buvo sutiktas draugiškai. Visuomenė ir tada buvo pasidalijusi. Lenkomaniskajai jos daliai Maironis buvo tik „socalista, anarchysta i ateista“. Maironio poema „Tarp skausmų i garbę“, vėliau pavadintą „Jaunąja Lietuva“, tapusią lietuvių literatūros klasika, „Varpo“ recenzentas 1895 metais paskelbė „nereikalinga ir žalinga, laikė ją pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti“.

Net ir prieš pat Didįjį karą vienas iš šio laikotarpio jaunesnių poetų Kleopas Jurgelionis Amerikoje leidžiamame ir dr. Jono Šliūpo redaguotame laikraštyje „Laisvoji mintis“ 1913 metais tiesiai pareiškė: „Labai nedaug kuo iš Maironio galima gėrėtis. Aš nežinau nei vieno jo eilučių, kurias skaitydamas galėčiau pajauti, kad jas rašė iš jausmo pilnumo.“ Antanas Venclova jau nepriklausomybės laikais (1925 m.) kartojo: „Maironis nuseno“, „Maironis paseno“.

J. Brazaitis rašo: „Visuomeniniame gyvenime, nors oficialiems aktams Maironis buvo kviečiamas kaip svečias, nors jo dramos buvo vaidinamos patriotinių švenčių progomis, Maironis atramos taip pat nustojo. <...> 1932 vasario 16 teatre per oficialias iškilmes oficialusis kalbėtojas suminėjo eiles veikėjų, vedusių tautą į laisvę, tik neminėjo Maironio, kuris čia pats sėdėjo ir kurio drama tuojau pat turėjo pasirodyti scenoje... Tais pat metais Maironis iš gyvųjų išsiskyrė. Net mirties proga Lietuva nepasirūpino, kad būtų išleisti tautinio atgimimo pranašo raštai.“

Maironio vardas atgijo iš naujo ir staiga jau 1940 metais, bolševikams okupavus Lietuvą. „Lietuvos žmonių santykiai su Maironiu, J. Brazaičio žodžiais, okupacijos metu pasikeitė. Jo „Marija, Marija“ bažnyčiose virto jau ne estetiniu, gal net ne religiniu, bet tiesiog egzistenciniu šauksmu. Tas pats tęsėsi vokiečių okupacijos metu. Kada vokiečių civilfervaltungas leido išspausinti Maironio „Pavasario balsus“ (po vieną markę kyšio, pasak J. Brazaičio, teko duoti už kiekvieną egzempliorių), pirmi 10 000 buvo bematant išpirkti.“

J. Brazaitis pastebi: visuomeniniai santykiai su Maironiu rodo, kad su Lietuva Maironis labiausiai sutapo herojiniais laikotarpiais – tautinio atgimimo ir okupacijų, kada Lietuva, Maironio žodžiais tariant, „yra kentėtoja, erškėčių vainiku pasipuošusi“.

Maironio poetinis talentas atliepė kovojančios, rezistuojančios tautos dvasią. Tokia visuomenė, kaip įžvelgė J. Brazaitis, reikalinga, kad jai kas: (a) realiai įvertintų padėtį, (b) numatytų ateitį ir jai laimėtų programą, (c) sukeltų tikėjimo ir entuziazmo. Maironio poezijoje žmonės tai rado ir randa. Būtent visi šie trys punktai galioja ir J. Brazaičio kūrybiniam palikimui: jis padeda suprasti lietuvių

tautos padėtį pasaulyje, iškelia tikslus ir nurodo kelius, kaip to siekti, teikia pasitikėjimo savo jėgomis ir žadina veiklai.

J. Brazaitis, kaip ir Maironis, daugelį dešimtmečių buvo neigtas. Dar daugiau. Kai kada neteisingai kaltintas ir net šmeižtas. Tačiau tikrosios vertybės laiko bandymus ištveria. J. Brazaičio palaikų sugrįžimas Tėvynėn tai patvirtina. Tvirtai tikiu, kad ir jo dvasinis palikimas bus stipri paspirtis laisvą ir nepriklausomą ateitį kuriančiai Lietuvai. Taip pat tikiu, kad dabartinė nepriklausoma Lietuva nepasielgs su J. Brazaičio raštais taip, kaip prieškario laisvoji Lietuva pasielgė su Maironio raštais.

Naudodamasi šia aukšta Kauno miesto merijos tribūna, noriu nuoširdžiai padėkoti visiems žmonėms, kurie prisidėjo prie šios iškilių lietuvių tautos asmenybės palaikų sugrąžinimo Tėvynėn ir jos atminimo įamžinimo bei įprasminimo.

Visų pirma norėčiau padėkoti Prezidentui Valdui Adamkui, po mirties aukščiausiu valstybės apdovanojimu – Vyčio kryžiaus ordino Didžiuoju kryžiumi – įvertinusiame J. Brazaičio įnašą į mūsų tautos mokslą, kultūrą, valstybės kūrimo darbą.

Dėkoju kreipimosi į Prezidentą dėl J. Brazaičio apdovanojimo 22 iniciatoriams iš Lietuvos ir išeivijos, kurių prašymą Prezidentas išklausė ir į jį atsivėlė. Noriu šiuos žmones čia paminėti. Tai vyskupas Paulius Baltakis, partizano Juozo Lukšos žmona Nijolė Bražėnaitė, ambasadorius Vytautas Antanas Dambrava, akademikas, Edukologijos universiteto rektorius Algirdas Gaižutis, buvęs JAV LB Krašto Valdybos pirmininkas Algimantas Stanislovas Gečys, profesorius Povilas Gylis, profesorius Romualdas Grigas, akademikas Edvardas Gudavičius, visuomenininkas Algiman-

tas Petras Gureckas, akademikas, Vilniaus universiteto rektorius Benediktas Juodka, visuomenininkas, J. Brazaičio bičiulis ir jo raštų leidėjas Juozas Petras Kazickas, akademikas Jonas Kubilius, Amerikos Lietuvių Tarybos pirmininkas Saulius V.

Kuprys, profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius Zigmąs Lydeka, JAV LB Krašto Valdybos vykdomoji vicepirmininkė Danguolė Marija Navickienė, visuomenininkas, buvęs įvairių JAV lietuvių organizacijų pirmininkas Antanas Razma, akademikas Zenonas Rokus Rudzikas, Kovo 11-osios Akto signataras Romualdas Ozolas, akademikas Adolfas Laimutis Telksnys, režisierius Jonas Vaitkus, žurnalistas Vidmantas Valiušaitis ir akademikas Zigmas Zinkevičius.

Nuoširdi padėka priklauso Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Skyrus lėšų, tapo įmanoma, kad J. Brazaičio palaikai būtų perkelti į Lie-

Konferencija-minėjimas „Juozo Brazaičio mokslinė, švietėjiška, rezistencinė ir politinė veikla“ Kauno savivaldybės salėje. Pranešimą skaito Lituanistikos tyrimų ir studijų centro vadovas Augustinas Idzelis (JAV).

Juozo Brazaičio palaikai palydimi į amžinojo poilsio vietą.

Jono Česnavičiaus nuotraukos

JUOZAPĖLIS (IX)

Dokumentinė apysaka apie meilę, kovą ir žūtį bunkerių tamsoje (skiriu partizanų ryšininkėms)

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

Pabaiga. Pradžia 2012 m. balandžio 7 d. „Kultūroje“

Iš to pačio paketo išimtas taip ir nepasiekęs adresato Izabelės laiškas LLKS vadovybei su prašymu leisti išeiti iš Sajūdžio ir gauti paramą nuvykti į JAV atstovybę Maskvoje. V. Sankauskas nukautas prabėgus savaitei, nuo laiško parašymo datos.

Izabelė, slėpdamasi bunkery, tebekuria ateities planus, svajoja turėti vaikų, moko mylimą Audronį išminties, nors gyventi jai beliko tik ketvertas mėnesių. Tačiau, kol mirties valanda nežinoma, ji atrodo tolima ir nereali. Nors Izabelė drąsina save ir kitus, tačiau ji jau pavargusi, jaučiasi vieniša ir prislėgta. Vienas po kito žūsta artimiausi draugai, vadai ir eiliniai, su kuriais dar vakar dalintasi duona, juokauta, ginčytasi, guostasi paskutinėmis viltimis. Pildosi bunkeriuose vadų nugirsti žodžiai, 1949 m. kovą MGB pasiaiškinimuose užrašyti sava ranka: „Kova pralaimėta.“ Dar kartą patekti į MGB nagus, pasiduoti gyvai – jokių būdu. Šį kartą tardymai būtų žiauresni, nes kagėbistai laiko ją dviguba išdavike – neįvykdė nė vienos užduoties, atvirksčiai – išdavė juos ir paniekino. Tačiau šį poelgį ne visi saviškiai suvokė ir įvertino.

Paskutinę partizanavimo vasarą ji retkarčiais pasirodo ir savo kraštuose, net dienos metu, ginkluota. Ją nuolat lydi kovos draugas Audronis. Jų pėdomis seka daugiau nei dešimt agentų. Jie nuolat siunčia į Radviliškio MGB pranešimus apie pasirodantįs pas žmones Vytvytį, Džiugą, vienišių V. Mickų-Riešutą, kuris sunkiai pasiligojęs ir skundžiasi, jog Stirna su Audroniu nenori jo priimti į tą patį bunkerį. Vargu ar tai tiesa. Jis nė nenujaučia, kad jo laiškučius iš slaptos pašto dėžutės išiminėja jau nebe tos rankos. Didžiausias dėmesys sutelktas į Stirną, kuri it vaiduoklis dažniausiai pasirodo Legėčių apylinkės pagiriuose bei sodybose, uniformuota, kartais ginkluota automatu, o su pistoletu – visada. Jos pokalbių detales uoliai surenka keletas agentų, tarp kurių artimi pažįstami partizanų Džiugo, Vytvyčio ir pačios Izabelės pažįstami; jais pasitikima kaip savais. Tuo naiviu pasitikėjimu agentai puikiai naudojosi. MGB jau žino ir apie Izabelės 1951 m. lapkričio 17 d. užsakytus grūdus „Kova už taiką“ kolūkio pirmininkui – V. Sankausko įsakymą – „skirti maistui toną grūdų iš sandėlio“. Apie šių grūdų pasidalijimą minima ir jos paskutiniam laiške bičiuliui Audroniui. Agentai fiksuoja net jos ir likusių gyvų partizanų sveikatą ir nuotaiką.

PASKUTINIS SUSTOJIMAS

Stirna, Audronis ir Darbininkas (Dominykas Grumuldis), studentas, liepos naktį Sajui juos išgabus iš bunkerio į mišką ir per plauką išvengus susidūrimo su MGB kariuomene, sėkmingai traukiasi į Šiluvos kraštą. Prisiglaudžia prieš dvejus metus įrengtame bunkeryje, našlės su septyniais vaikais Sofijos Grigaitienės sodyboje, Vilkyčių kaime, Šiluvos valsčiuje. Slėptuvei vieta saugi – neišvaizdi sodyba gūžiasi ant kalvos, toli matyt iš visų pusių, čia pat kolūkio fermos. Žmonės neturtingi – našlė su mažais vaikais, niekas neįtars. Bunkerio patalpa nedidukė, išvesta lauko pusėn už trobos galą, įėjimo anga virtuvėje, netoli sienos. Bunkeris įrengtas prieš porą metų, padedant Sofijos vaikams – vyriausiajai Genutei, Šiluvoj besimokančiam gimnazistui Jonui ir kaimynui, partizanui F. Kuokštai. Jame žiemojo partizanas F. Kuokštas su žmona. Vienintelė nerimą kelianti mintis – į jį buvo užsukę ne tik Stirna ir Audronis, bet ir kiti partizanai: Grantas – Juozas Valantinas (vėliau užverbuotas smogiku), neseniai išėjęs į mišką Leonas Juška (jį suėmus, užverbuotas agentu smogiku) ir keletas kitų.

Šeimininkė Sofija jiems ruošia valgyti, produktus atsineša patys arba kai ko nusiperka Šilu-

vos krautuvėje – cigarečių, vaistų, reikmenų skutimuisi, kasdien pėsčiomis į gimnaziją keliaujantis abiturientas sūnus Jonas. Kai aplink ramu, partizanai pusryčiauti išlenda iš slėptuvės ir drauge su namiškiais pavalgo troboje. Jie keletui dienų kartais išvyksta į žygį ir vėl grįžta. Izabelė artimiau susipažįsta su Jonu, keliais metais jaunesniu, suranda bendrą kalbą. Jonas gimnazijoje suburia slaptą Vyčių organizaciją. Ji kambary mezga kojines ir pirštines vyrams, skaito knygas ir šnekučiuojasi su Jonu, pasakoja apie savo vaikystę, gyvenimą Amerikoje, patirtus išgyvenimus MGB kalėjime, klastingą provokaciją. Izabelė išpėja Joną, kad iš anksto žinotų ir būtų pasiruošęs panašioms išmėginimams, nes čekistų „vaidinimai“ gali pasikartoti. Vasarą ji išidrašina su Jonu pasivaikščioti po mišką, pasirenka uogų, grybų ir kaupia atsargas žiemai. Šilų kvapai ją atgaivina, primena tėviškę. Kartą, besišnekučiuojant prie stalo, netikėtai įgriūva Jono pažįstama skaityklos vedėja, valdžios pataikūnė. Abu nusigąsta. Ją išleisdamas, Jonas paaiškina, kad čia užsukusi jo draugė spręsti sunkių uždavinių. „Kokia graži tavo draugė,“ – pagiria skaityklos vedėja. Kova pralaimėta – žino visi ir ruošiasi sutikti lemtingą valandą. Kitos išeities nėra. Izabelė, tikėjusis gauti leidimą iš Vyriausiosios vadovybės išstoti iš Sajūdžio ir pagalbą nuvykti į JAV ambasadą, taip

Jadvyga Grigaitytė-Ralienė

jos ir nesulaukia. Namų šeimininkę ir jos vaikus, nujausdama artėjančią nelaimę, ne kartą išpėja: „Jeigu pamatysite, kad jūsų sodybą supa kareiviai, tuoj pat praneškite mums į slėptuvę sutartinu ženklu. Nebijokite, mes ginklu nesipriešinsime ir nesistengsime išsiveržti iš apsupimo. Jei mes pasipriešintume, sudegintų jūsų namus ir žūtume visi. Mes liksime bunkeryje ir susitvarkysime patys“.

Dominykas Grumuldis-Darbininkas

Sofijos Grigaitienės sodyba Vilkyčių kaime

Nelauktoji valanda atsėlina 1952 m. spalio 2 d. rytą. „Tą rytą, eidamas į mokyklą, prie Šiluvos strybyno pamačiau kareivius, paskubom kraunančius į sunkvežimį automatus ir kulkosvaidžius. Jei būtų žinota, kad jie ruošiasi pas mus, galėjau leistis namo ir pranešti,“ – iki šiandien apgailestauja Jonas Grigaitis.

Tuo metu vyriausioji duktė Genutė buvo nuėjusi į tvartą melžti karvių. O netrukus į lauką išėjusi Jadvyga pamatė ant keliuko nuo Šiluvos pusės priartėjusį sunkvežimį, iš kurio su šautuvais ir kulkosvaidžiais šokinėjo kareiviai ir iš visų pusių supo jų sodybą. Įpuolusi vidun Jadvyga partizanams praneša baisiąją žinią. Ką tik papusryčiaavę, jie tebesėdi troboj.

„Pakilę nuo stalo atsisveikino su visais – sudie, daugiau nesimatysim... buvo jų paskutiniai žodžiai, ir vienas po kito nusileido į bunkerio tamsą. Ant angos dangčio mama užtiesė kilimėlį, ir, pasistačiusi kalatauką, ėmė mušti sviestą,“ – pasakoja Sofijos duktė Jadvyga Ralienė. O Genutė tuo metu tvarte tebemelžė karves. „Pamelžusi karves, atsisuku, žiūriu – sribas stovi tarpdury už mano nugaros automatą atkišęs. „Tai banditams pieno melži – pusryčiams? Kur paslėpei banditus, blia... kur jų bunkeris?“ Su automato buože man trenkė į galvą, ir, netekusi sąmonės, išgriuvau. Kai atsipeikėjau, kieme jau buvo aprimę. Tik pamačiau, kai nuo Raseinių atvažiavo mėlyna mašinikė, iš jos išlipo kostiumu vilkintis vyras ir, prieš prie trobos, parodė vietą, kur yra įrengtas bunkeris.“

Jadvyga pasakoja, kad juos „visus – motiną ir vaikus – išvarė prie daržinės tardė: kur yra bunkeris, kur įėjimo anga? Mes nė vienas neprisipažino. O paskui nuo Raseinių atvažiavo mėlyna mašinikė... Tik prisimenu, kai jie paklausė mamą, kokias granatas mesti į bunkerio vidų – paprastas ar padegamąsias? Tai mama paprašė, kad nesudegintų trobos. Pažadėjo – ne padegamąsias. Tačiau, kai virtuvėje prie sienos atidarė liuką, bunkerio angoje tyrojo mirtina tyla. Tada jie [čekistai] metė keletą granatų – trenkė, kaip griaustinis, subyrėjo visų langų stiklai. Tik po to ryžosi leistis gilyn. Po vieną su kebenėkais ištraukė lavonus. Izabelė buvo sudraskyta neatpažįstamai – suvyniota į antklodę.“

Genovaitė, grąžydama rankas ir raudodama, tarsi viskas būtų vykę vakar, ašarodama prieš kino kamerą pasakoja: „Negaliu ir pagalvoti, jų kūnus sudrėbė į sunkvežimį, kaip kokius gyvulius, nugala-bytus žvėris, ir mus, susodinę ant viršaus, išgabeno į kalėjimą.“

Jonas pasakoja, kad juos areštavę susodino į tą patį sunkvežimį ant kruvinų, sumestų partizanų kūnų, pakeliui į Tytuvėnus tarpusavy kalbėti neleido. MGB tardoma jauniausioji dukra Edita Peizienė buvo nuvesta atpažinti nukautų partizanų, nustatyti jų tapatybę. „Izabelės kūno nesimatė, ji buvo susupta į brezentą, atpažinau tik iš prasmukusios

Nukelta į 7 psl.

Enciklopedija Lietuvai ir Pasauliui

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

Gegužės 1 d. sulaukiau laiško, kuriame pranešama, kad pradėjo veikti nauja lietuviška enciklopedija www.lietuvai.lt. Prie laiško pridėjame aprašyme Rimantas Lazdynas glausitai aprašo šią naują *Enciklopediją Lietuvai ir Pasauliui*. Anot jo, tai visuotinių žinių apie Lietuvą ir lietuvių kaupykla lietuvių kalba, kuria nemokamai gali naudotis kiekvienas. Dabar tas žinynas apima daugiau nei 150 000 straipsnių.

Pranešime rašoma, kad sumanymas sukurti atvirojo kodo Viki technologija pagrįstą žinyną kilo keliems „Vikipedijos“ lietuviškos dalies senbuviams. *Enciklopedija Lietuvai ir Pasauliui* leis straipsnius rašyti tik tikruoju vardu elektroniniu paštu užsiregistravusiam dalyviui. Skaitytojas naujus straipsnius galės skaityti tik tada, kai juos peržiūrės tos temos redaktorius. Rimantas Lazdynas, vienas iš enciklopedijos sumanytojų, sako, kad kiekviename straipsnyje pavartojamas teiginys ar teorija turi būti pagrįsti patikimais spausdiniais ar elektroninėje erdvėje skelbtais šaltiniais. Taip bus siekiama užtikrinti enciklopedijos patikimumą.

Enciklopedija Lietuvai ir Pasauliui siekia vienoje vietoje apjungti informaciją, skelbtą spausdintose ir interneto enciklopedijose, specialiuose žinyuose, mokslo darbuose, žodynuose, bibliotekų ir muziejų saugyklose. Atskiroje enciklopedijos svetainėje autoriai galės skelbti ir savo mokslinius darbus, todėl prisijungti prie enciklopedijos veiklos kviečiama akademinė bendruomenė.

„Pirmąjį prieglobstį bandomajam enciklopedijos variantui suteikė JAV lietuviai“ – rašo Rimantas Lazdynas. Čia atsiranda proga pakalbinti Edviną Giedrimą, vieną iš tų JAV lietuvių. Stebėdamas jo veiklą, matau, kiek daug jis yra jau atlikęs. Vienas iš ryškiausių jo pasiekimų yra prel. Mykolo Krupavičiaus palikimo populiarinimas, jo palaikų perlaidojimas Kaune ir Lietuvos Respublikos pripažinimo išrūpinimas gausiems prelado pasiekimams.

Apie kokį „pirmąjį prieglobstį“ enciklopedijai Amerikoje kalba Rimantas Lazdynas?

Neseniai susikūrusioje Saityno kūrėjų organizacijoje: (www.saitynas.net) susipažinome su „Vikipedijos“ entuziastais, kurie jau daug metų, neskaičiuodami savo laiko, visuomeniškai dirba kurdami lietuviškus straipsnius „Vikipedijai“. Iki šiol laisva ir liberali „Vikipedijos“ organizacinė struktūra leido jai išaugti kiekybiškai. Garbė lietuvių visuomenininkams, kurių atsirado ne tiek mažai ir kurių sukurta lietuviška „Vikipedija“ solidžiai išiliejo „Vikipedijų“ jūroje. „Vikipedijai“ tapus rimtu informacijos šaltiniu, buvo pradėta galvoti ir apie kokybę. Kokybę, atrodo, geriausiai užtikrinta asmeninė atsakomybė. Todėl buvo nutarta sukurti naują enciklopediją, pavadintą *Enciklo-*

pedija Lietuvai ir Pasauliui (ELIP). Atskiro straipsnio kokybę turėtų užtikrinti autoriaus pavardė. Į pagalbą autoriams galėtų ateiti skyrių redaktoriai – savo srities žinovai. Vertinant asmeninę atsakomybę, buvo pagaltota ir apie Lietuvos valstybės atsakomybę rūpintis lietuviškos kultūros, istorijos, meno ir t. t. saugojimu internete. Kad tie argumentai būtų svarūs, pirmiausia šis projektas buvo sumaketuotas ir pradėjo veikti JAV nuomojamame serveryje www.litu.com. Konkrečiai suformuluota ir pateikta ELIP idėja ir modelis sulaukė visapusiško palaikymo ir pritarimo iš Kompiuterininkų sąjungos vadovybės (www.liks.lt) ir Matematikos ir informatikos instituto (www.mii.lt). Buvo išskirta vieta Lietuvoje valstybės apskaitoje esančiame serveryje – iš kurio dabar jau ir veikia naujoji enciklopedija. Viso šio projekto įkvėpėjas ir administratorius yra Vitas Povilaitis.

Kiekvienas užsiregistravęs gali rašyti enciklopedijoje. Ar bus rimtai tikrinama rašančiojo mokslinė kvalifikacija? Gal tik bus žiūrima, kad nenusikalbėtų ir į lankas neišklustų? Juk visa tai gali pareikalauti daug atidumo ir pastangų?

Mes realiai vertiname padėtį ir žinome, kad šiais laikais negalime sulaukti minios norinčiųjų, kurie imsis šios visuomeninės nemokamos veiklos. Tačiau tas, kas pareikš norą, maloniai bus suiktas – jeigu tik bus noras dirbti. Tiems, kuriems trūksta kvalifikacijos, padėsime surasti konsultantus. Svarbiausia, kad būtų noras ir nusiteikimas dirbti. Darbas paprastai duoda vaisius... Tikriausiai kiekvienas dalyvis tą darydamas gautų ir asmeninės naudos: susipažintų su pažangia turinio valdymo sistema, taptų informacijos talpinimo internete technologu ir žinovu.

Apsilankius www.lietuvai.lt, pačiame pirmame puslapyje rašoma, kad enciklopedija pagrindinį dėmesį skirs savanoriškumui. Puiku! Tačiau reikia manyti, kad to neužteks. Reikia specialistų, reikia technologijos, reikia lėšų. Iš kur visa tai atsiras? Konkrečiai – iš kur ir koks tokių pastangų metinis biudžetas?

„Vikipedijos“ istorija parodė, kad ir lietuviškoje bendruomenėje dar nėra visai išnykęs visuomeniškumo poreikis. Šių veiklos žmonių nesireklamavimas parodo, kad jie visą dėmesį skiria tikram darbui, kurio rezultatais daugelis dabar jau

naudojasi. Tarp entuziastų yra labai kvalifikuotų internetinių technologijų specialistų, kurie turi didelį vidinį norą nemokamai pasitarnauti visuomenei. Kaip ir „Vikipedijoje“, ELIP bus naudojama nemokama MediaWiki turinio valdymo sistema. Prie šios sistemos kūrimo savanoriškai yra prisidėję tūkstančiai programuotojų, todėl šiuo produktu daugelis su malonumu naudojasi. Šiuo visuomeniniu projektu norima parodyti, kad kai kurie išpūsti, už didelius pinigus daromi internetiniai projektai gal nėra reikalingi tokių pinigų. Kaip ir su automobilio vairavimu ar „Word“ programos valdymu – gal tai nėra ypatingos kvalifikacijos reikalaujantis darbas?

Toliau rašoma, kad atsakomybė ir pareiga dėl lietuviškos informacijos telkimo ir saugojimo bus Lietuvoje esančiuose serveriuose. Ką tai reiškia ir ar eiliniam piliečiui tai turėtų rūpėti?

Dabar internete jau yra sukurta daug lietuviškos informacijos, kurios didelė dalis yra padaryta visuomeniškai, naujos technologijos entuziastų pastangomis. Tačiau tie entuziastai pasensta, pavargsta, pakeičia savo planus. Todėl yra pavojus, kad be priežiūros esanti tokia informacija vienu veiksmu gali pradingti iš mūsų erdvės. O juk tai yra mūsų intelektualinis turtas. Lietuvos valstybei, kaip vienintelei lietuviško žodžio saugotojai, tikriausiai pats laikas užsiimti tokio turto apskaita ir dėmesiu. Mūsų ELIP projektas, manau, pasakins tai daryti.

Iki šiol „Vikipedijos“ informacija buvo saugoma kitose šalyse esančiuose serveriuose. Pasaulinė ekonominė krizė moko, kad greitai visi gali gerai susiskačiuoti išlaidas ir tokių labdarų gali nebekiti.

Kai kurios su „Wiki“ sistemomis susietos organizacijos pradėjo jau galvoti, kaip iš to padaryti verslą – atsiranda reklamos ir kitokie planai, kaip uždirbti...

Jūsų pastangos telkiant ir išlaikant kultūrinę istoriją nesiriboja *Enciklopedija Lietuvai ir Pasauliui*. Esate sukūrę nemažai kitų interneto svetainių, pageriant žymius lietuvių. Kokias asmenybes jau iškėlėte? Ar nebūtų tiksliau tas svetaines prijungti ar sujungti su kuriama enciklopedija?

Dabartiniu mūsų supratimu, visa visuomenininkų sukurta internetinė produkcija galėtų būti susisteminta ir laikoma ELIP. Mūsų supratimu, Lietuvoje labai trūksta gerų prasmingo žmogaus gyvenimo pavyzdžių. Todėl pirmiausia norėtusi sukurti atskiras svetaines iškiliausiems XX a. lietuviams, kurių nuopelnas yra ne užimtos pareigos, bet nuveikti darbai. Vienas iš tokių naujausių mūsų darbų yra: http://salkauskis.litua.com/wiki/Stasys_Salkauskis

Ačiū už informaciją apie naują gimį – www.lietuvai.lt. Sėkmės niekad nesibaigiančiuose Jūsų savanoriškuose planuose ir darbuose! □

Atkelta iš 6 psl.

kasos. Aš pasakiau, kad nieko nebepažįstu. Tai tada jie patys čekistai susakė pavardes: čia – Stasys Satkus – AUDRONIS, šitas – Dominykas Grumuldīs – DARBININKAS, o čia – Izabelė Vilimaitė – STIRNA.”

Nuteisė tik du vyresniusius Sofijos Grigaitienės vaikus – Genovaitę ir Joną, už bunkerio įrenimą, ryšio palaikymą – pranešimus apie NKVD kariuomenės judėjimą, produktų tiekimą ir maisto gaminimą. Abiem paskyrė vienodą bausmę – po dvidešimt penkerius metus lagerių ir penkerius metus tremties bei teisių atėmimo. Išbuvo po ketverius su puse metų. Sofiją Grigaitienę paleido namo auginti mažesniųjų. Pasak Jono, mama, grįžusi iš areštinės, sode rado šunų apgraužtą, matyt, per sprogimą nutrauktą Izabelės ranką. Suvyniojusi ją į rankšluostį, palaidojo po alyvų krūmu.

Bunkerio išdavikas liko neišaiškintas. Vieni liudija, kad tai kaimyno Leono Juškos-Algirdo, vėliausiai išėjusio į partizanus, iš anksto užverbuoto

agento darbas. Kiti – kad bunkerį išdavė partizanas Granitas – Juozas Valantinas, paimtas gyvas, taip pat užverbuotas agentu-smogiku. Nors labiau

Kryžius, pastatytas žuvusiems partizanams atminti

tikėtina, kad išdavė Leonas Juška. Jis suimtas kaip partizanas, tačiau byla nebuvo sudaryta. Buvo paleistas į laisvę ir, matyt, neatlaikęs sąžinės graužimo (ant jo pečių gulė ir kitos išdavystės – paskutinio Prisikėlimo apygardos vado Juozo Palūno – Ryto žūtis) išsidangino į Karaliaučiaus kraštą. Vilkyčių kaime apsilankydavo retai, su kaimynais nebendraudavo. Paskui išvyko kažkur į Sibirą.

Prieš keletą metų prie Tytuvėnų miestelio sodų teritorijoje žmogus rengėsi statyti namą. Kasant gilią duobę pamatams kloti, aptikti trijų žmonių griaučiai – dviejų vyrų ir moters. Spėjama, kad tai ir buvo S. Satkaus, D. Grumuldžio ir I. Vilimaitės palaikai. Visi trys palaidoti bendrame partizanų kape, Tytuvėnų kapinėse, pastatytas paminklas.

Pastaba. MGB dokumentuose partizanai vadinami „banditais“. Šis žodis, išreiškiant pagarbą laisvės kovotojams, autoriaus valia pakeistas į žodį „partizanai“ arba „miškiniai.“

Gražina Gineikytė

Atkelta iš 2 psl.

tuvėje padėjome lupti daržoves. Tai buvo laimė, nes galėjome iki soties prisivalgyti lupenų. Plovėme grindis, ravėjome daržus. Kartą gavau užduotį anglimi kūrenamu lygintuvu išlyginti visų vaikų kelnaites ir marškinėlius. Kiek mūsų buvo, nežinau, gal 40–50 vaikų našlaičių. Šie vaikų namai buvo įsteigti 1937 metais.

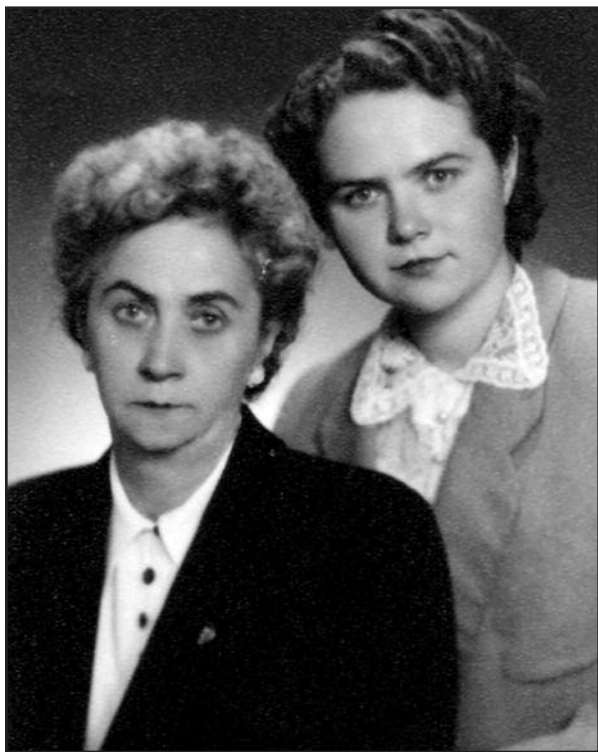
1946 metais iš Lietuvos buvo suorganizuotos penkios ekspedicijos nuo pat Šiaurės Ledjūrio į Lietuvą parvežti vaikus našlaičius. Į tų laimingųjų būrį papuoliau ir aš. Taip rugsėjo 12-tą iš tremties buvau paleista, grįžau į Kauną pas močiutę Mariją Snarskienę visiška rusiukė, nes penkerius metus negirdėdama lietuvių kalbos, visiškai ją pamiršau. Vis tik močiutė mane nuvedė į lietuviškos mokyklos antrą klasę. Greitai išmokau lietuviškai. Sėkmingai mokiausi toliau. Įsigijau specialųjį vidurinį medicininį išsilavinimą, vėliau baigiau Vilniaus universiteto Biologijos fakultetą, tapau biochemike, tad gavau Sveikatos apsaugos ministerijos paskyrimą dirbti Raudonojo Kryžiaus tuberkuliozės sanatorijoje laboratorijos vedėja. Ten išdirbau 28 metus.

1990 metų vasarą su bendradarbe išsiruošėme į tolimą – apie trijų tūkstančių kilometrų – kelionę iki tėvelio žūties vietos. Važiavome traukiniais, dulkėtais Sibiro keliais važiavome brezentiniu *gazi-*

ku. Pravažiavome keletą skurdžių nedidelių pakelės kaimelių, spygliuota viela aptvertų lagerių. Juose dabar kali kriminaliniai nusikaltėliai. Anksčiau šiaurės Urale sovietai buvo įsteigę visą kompleksą koncentracijos stovyklų politiniams kaliniams. Garis buvo administracinis tos vietovės centras. Pasibaigus karui, kai karinis tribunolas paskelbė Niurnbergo procesą nacių nusikaltimams įvertinti ir nubausti, sovietai naikino savo nusikaltimų pėdsakus: griovė, degino lagerius, tose vietose statė gamyklas, augino naują mišką. Todėl lagerių išlikę tiek nedaug.

Ir štai keltu persikėlėme per gilią, klampiais krantais Sosvos upę. Jos slėnyje išikūręs Gario miestelis. Dar 10 kilometrų kelio – ir mes jau lagerių zonoje. Aplinkui masyvūs beržynai, pelkės. Nė gyvos dvasios, tik uodai.

Kai reikėjo išlipti iš mašinos, staiga pajutau, kad kojos visai nepaklusnios. Labai išsigandau, tuoj šmėkstelėjo mintis: ‘suparalyžiavo’. Tačiau tą būseną sukėlė stiprus susijaudinimas, kad stoju ant žemės, kurioje ilsisi mano brangiausio žmogaus – tėvelio kaulėliai. Ši vieta, kaip man papasakojo, nustatyta pasitelkus topografinius to meto žemėlapius. Šiuo metu jokių lagerių pėdsakų, o tuo labiau kapų, čia nebėra. Todėl iš Lietuvos atvežtam kryžiui pastatyti vietą pasirinkau atsitiktinai, po gražuoliu beržu. Turėjome atsivežę du kastuvus ir laužtuvą. Ilgai vyrai negalėjo įveikti galingos šaknų sistemos – kastuvai ir laužtuvai at-

Gražina su mama Vanda Gineikiene Lietuvoje, 1958 metai

simušdavo lyg į akmenis. Pagaliau pavyko rasti minkštesnę vietą, iškasti duobutę, į kurią supyliau iš Lietuvos atvežtos žemės. Įkasėme kryžių, tada uždegėme žvakes ir sustojome tylos minutei. Kažkur netoli liko gulėti tėvelio palaikai...

Tikiu, kad kartu su manimi į tėvynę grįžo ir tėvelio vėlė, kuri ir saugojo mane nuo visų kelionės pavojų. Apsilankyti tėvelio – kapitono Juozo Gineikio – kančių ir žūties vietoje buvo svarbiausias mano gyvenimo tikslas.”

2001 metais lapkričio 20 dieną Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras kpt. Juozui Gineikiui pripažino Laisvės kovų dalyvio statusą (po mirties). □

Vanda Gineikienė, 1939

Vietoj testament

Atkelta iš 5 psl.

tuva ir su valstybine pagarba čia perlaidoti.

Tariu nuoširdų ačiū Kauno arkivyskupui Sigitui Tamkevičiui ir Kristaus Prisikėlimo bažnyčios dekanui monsinjorui Vytautui Grigaravičiui už garbingos palaidojimo vietos suteikimą.

Dėkoju Lietuvos ambasadoriui Jungtinės Amerikos Valstijose Žygimantui Pavilioniui ir ambasados darbuotojams už organizacinę pagalbą perkeliant palaikus į Lietuvą. Ačiū laidojimo komisijai, vadovaujamai Kauno miesto mero Andriaus Kupčinsko, už gerai suorganizuotą pasirengimą perlaidojimo apeigoms ir už sudarytas sąlygas surengti šią konferenciją. Dėkoju pranešėjams. Išskirtinė padėka solistei Rasai Juzukonytei, atlikusiai jaudinančią meninę programą.

Naudodamasi proga, noriu padėkoti ir dokumentinio filmo apie J. Brazaitį kūrimo grupei: prodiuseriui Sauliui Bartkui, filmo direktorei Agnei Zalanskaitei, scenarijaus autoriams Algiui Kuzmickui ir Vidmantui Valiušaičiui, operatoriui Andriui Bartkui.

Juozo Brazaičio šviesus atminimas telieka gyvas visų mūsų širdyse ir testiprina kilnius pasiryžimus.

...

Po Juozo Brazaičio mirties jo draugai greitai sužinojo, kad jis prašė būti palaidotas be kalbų ir be vainikų. Prašė nestatyti ant jo kapo paminklo. Todėl nepaliko nė įrašo tokiame paminklui, kaip tai yra padarę ne vienas iškilių asmenų tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje, įskaitant prelatą Mykolą Krupavičių, buvusį J. Brazaičio bendradarbį VLIK'e ir dabar jo amžinos poilsio vietos kaimyną. Buvo klausinėjama, ar Brazaitis nepalikęs kokio nors „dvasinio testament“, kokio nors paskutinio, esminio žodžio, kuriuo išreikštų savo linkėjimą mums, Maceinos žodžiais, „dar užtrunkantiems“. Deja, tokio testament neatsirado.

Ir vis dėlto jo artimas draugas filosofas Antanas Maceina mano, kad tokio žodžio vis dėlto esama. Tai Brazaičio laiškas dabar jau mirusiai jo

Konferencijos pertrauka. Iš dešinės: Rožė Šomkaitė J. Česnavičiaus nuotr.

dukrelei Marytei. Jame Brazaitis nusako, ką jis palieka ir kas yra būdinga tiek jam pačiam, tiek jo bičiuliams, kaip pagrindinis jiems linkėjimas. Štai to laiško tekstas:

Šis laiškutis trumpas ir keistas. Juo noriu Tave įspėti, kad su manim reikalai blogėja. Ar nuo judėjimo, ar nuo ko kito mano širdies raumenis pradėjo ištikti toki nerviniai spazmai, kad kiekvieną kartą nežinau, ar atlaikysiu skausmus, nes jie užima net kvapą. Jei vaistai ir toliau nepagelbės, tai susitaukink su mintimi, kad vieną dieną mano laiško nebebusi. Turtų jokių Tau nepaliksiu, nes, žinai, jų neturiu. Savo gerą vardą – deja, ir to dabar nustoju (čia Brazaitis turi galvoje savo šeimos suirimą – R. Š.). Beliks Tau iš manęs du dalykai – nekonformistinė dvasia,ėjimas prieš srovę, ne su minios mada; man rodos, ir Tu jau esi tos dvasios... Na, paliksiu ir dar savo meilę Tau, kuri yra didesnė, negu ją mėgstu rodyti. Paliksiu Tau ir savo tikėjimą, kad nekonformistinės dvasios žmogus tada jaučiasi laimingas, kada jis ne „bitniku“ virsta, bet kada gali ką nors gero kitiems padaryti. Ar Tu šito pasitenkinimo nesi patyrusi? Man pačiam tai vienintelis ir

brangiausias atlyginimas už visus vargus. Jei Dievulis padarys man malonę ir leis juos baigti, tai mano šis laiškelis Tau bus lyg testamentinis – be sentimentų ir be linkėjimų.

Tai Brazaičio dvasinis testamentas. Jis palieka nekonformistinę dvasią, „ėjimą prieš srovę“, „nesitaikymą prie minios madų“, tikėjimą, kad tik šitokios nuotaikos bei elgesio žmogus gali jaustis laimingas.

Šia proga noriu nuoširdžiai padėkoti visų pirma prezidentui Valdui Adamkui. Prezidento dekretas dėl aukščiausio valstybinio apdovanojimo Juozui Brazaičiui už viso jo gyvenimo darbus yra didžiai kilnus, labai teisingas ir giliai prasmingas sprendimas. Už šį darbą, manau, Prezidentui dėkingi visi geros valios žmonės.

Dėkoju Kauno arkivyskupui Sigitui Tamkevičiui, taip pat Kristaus Prisikėlimo parapijos dekanui, monsinjorui Vytautui Grigaravičiui, su meile suteikusiems prieglobstį Juozo Brazaičio peles didžiai garbingoje, simbolinę Prisikėlimo prasmę turinčioje vietoje. Velionio viso gyvenimo veiklos prasmė ir buvo tautos Prisikėlimas.

Dėkoju Lietuvos Vyriausybei, su valstybine pagarba pasitikusiai ir palydėjusiai velionio palaikus. Išskirtinė padėka Kauno miesto merui Andriui Kupčinskui, pasiėgusiam „brazaitiškai“ ir nepabūgusiam „pasipiktinimo naštos“. Brazaitis sakė – norint pažangos, reikia ryžtis prisiimti pasipiktinimo naštą.

Ačiū visiems Brazaičio bičiuliams: už parodytą pagarbą, už meilę, už maldas, už jo atminimo išsaugojimą. Telieka jis gyvas amžinai.

Padėkos žodžiai tarti konferencijoje „Juozo Brazaičio mokslinė, švietėjiška, rezistencinė ir politinė veikla“ Kauno miesto savivaldybės didžiojoje salėje, 2012 m. gegužės 19 d. ir Kauno Kristaus Prisikėlimo bažnyčioje gegužės 20 d.